

Úszó tárlatok

Beszélgetések az egykor Velencei Biennálén részt vevő magyar képzőművészekkel, kurátorokkal, nemzeti biztosokkal

5. rész – Kérdések Fehér László* képzőművészhez

☛ Bódi Kinga: Ön a rendszerváltás utáni Magyarország első művésze, aki kiállítási lehetőséget kapott Velencében, ráadásul azonnal egy monografikus tárlattal mutakozhatott be. Ki döntött arról, hogy 1990-ben Ön képviselje Magyarországot a Velencei Biennálén? Mi volt a kiállítás koncepciója?

☛ Fehér László: Az egész úgy kezdődött, hogy 1989 ősze körül egyszer csak szólt nekem NÉRAY KATI – akkor ő volt a Műcsarnok igazgatója –, hogy nagyon szeretné, ha részt vennék a *Velencei Biennálén*. Konkrétum még nem hangzott el, csak célzást tett erre. Igazából akkor még két jelölt volt a *Biennáléra*: Keserő Ilona meg én. Tudomásom szerint, Kati előbb KESERŐ ILONÁNÁL járt Pécsen, átnézte az ő anyagát, majd jelezte, hogy hozzám is eljönne Tátra, és megnézné, most éppen mit csinálok. Ekkortájt kezdtem ezeket az átrajzolt figurákat festeni, még nem volt belőlük sok – de például a *Kútbanéző* (1989), ami később a Magyar Nemzeti Galériába került, már kész volt –, mindenesetre a sárga-fekete periódus már elindult. Aztán eltelt körülbelül egy hónap, minden hír nélkül. Majd szólt Kati, hogy menjek be hozzá a Műcsarnokba. Bementem, ott ült az irodájában HEGYI LÓRÁNDdal, aki akkor a Műcsarnok Külügyi Osztályának a vezetője volt, és azt mondta, hogy arra a döntésre jutott, illetve jutottak Lóránddal, hogy én szerepeljek a következő *Velencei Biennálén*. Hát, azt nehezen tudom szavakkal elmondani, amit akkor éreztem, de nagyon boldog voltam. Annyit mondott még a Kati, hogy HALÁSZ KÁROLY plasztikáit is betenné a pavilon előterébe, mivel nekem nincsenek szobraim, és szerinte jót tennének a festményeimnek, ha lennének mellettük a térben művek, illenének hozzájuk. Erre Hegyi megszólalt, hogy de Kati, az igazi nagy dobás az lenne, ha a Laci egyedül szerepelne, ne legyen senki vele párban, végre egy nagyot tudna szólni a Magyar Pavilon egy monografikus kiállítással. Akkoriban a nagy nemzetek is önálló tárlatokat rendeztek, egy-egy jelentősebb művészt mutatva be a pavilonjukban. Végül abban maradtak, hogy jobb, ha egyedül szerepelek, de Kati továbbra is ragaszkodott az ötletéhez, hogy szobrok is jelenjenek meg a térben, és kérte, hogy gondolkodjam még ezen. Ami még érdekes volt a beszélgetésen, hogy megkértek, ne beszéljek erről az egésztől senkinek, mert akkor abban a pillanatban elindul a szereplésem meghíúsítása bizonyos körök részéről. Úgyhogy egyrészt nagyon örültem, másrészt meg rossz volt, hogy titokban kellett tartani ezt a jó hírt. De nagy lendülettel elkezdtem dolgozni.

1 László Fehér. XLIV. La Biennale di Venezia. Magyar Pavilon, Velence, 1990. május 27 – szeptember 30.

* 1953-ban született Székesfehérváron. Tanulmányait 1971 és 1976 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végezte. 1978 és 1981 között Derkovits-ösztöndíjban részesült. Az 1980-as évek eleje óta rendszeresen kiállít Magyarországon és külföldön egyaránt. 1993-ban Munkácsy-díjjal, 2000-ben Kossuth-díjjal tüntették ki, 2003-ban Magyar Zsidó Kultúraért-díjat, 2008-ban Pro Urbe Budapest díjat kapott. Művei számos hazai és nemzetközi magán- és közgyűjteményben megtalálhatók. Budapesten és Tácon él és dolgozik.

A történethez hozzátartozik még, hogy 1989. október 23-ára jött egy meghívás a londoni The Barbican Centre-be,² ahol a kortárs magyar művészet aktuális tendenciáit akarták bemutatni, a plakáttól a festészetig.³ Az angolok választották ki a művészeket, és a festők közül, egyedül engem hívtak meg. Éppen előtte állítottam ki a politikai töltetű képeimet a Fészek Galériában: ezek nagy, rózsaszín hátterű, szobros képek voltak, úttörőkkel és különböző politikai utalásokkal.⁴ Ez volt gyakorlatilag az utolsó zsűris kiállítás a magyar művészeti életben, meg lehet keresni a jegyzőkönyveit. Megengedték a kiállítást, nem zárták be, de azt írták, hogy a „szocialista jelképekkel gúnyolódik”. Ezek a képek mentek azután ki Londonba. Néray Kati is ott volt a megnyitón, és tovább mondogatta, hogy nagyon jó lenne valami plasztika a *Biennáléra*. Akkor, ott Londonban, a szállodában elkezdtem rajzolni meg gondolkodni, de minden olyan erőltetettnek tűnt. Majd egyszer csak beugrott, hogy minek erőlködöm, hiszen készen van már az egész, ott vannak a képeken a figurák. Semmi mást nem kell csinálni, csak le kell venni őket a képekről. Ez is történt: egy kicsit felnagyítottam őket, hogy a pavilon terébe jobban behelyezkedjenek, majd a kontúrjukat acéllemezből lézerrel kivágtuk Dunaújvárosban. Ezek lettek a *Vasrajzok*, amelyekből azután öt vagy hat került ki a Magyar Pavilon belső, zárt udvarába.

☛ BK: Mennyiben illeszkedett a kiállítása a Biennale akkori „trendjébe”? Hová pozicionálná a kiállítását, összehasonlítva az abban az évben a többi pavilonban látottakkal?

☛ FL: A *Vasrajzok* mindenképpen egy új, friss és egyéni hangot jelentettek a *Biennálén*. Ezt abból is gondolom, hogy naponta meg akarták venni őket különböző múzeumok és gyűjtők. Már amikor felhoztam őket a Műcsarnokba, rögvést azután, hogy Dunaújvárosban elkészültek, felkeltették a figyelmet. Éppen ott voltak a német *Art – Das Kunstmagazin* újságírói, akik a kortárs magyar művészetről akartak írni egy nagy cikket. Amikor meglátták a szobraimat, megfogták, kivitték a Hősök terére, és egy kétoldalas nagy képet készítettek, amint ott állok a hősök előtt az átrajzolt figuráimmal.⁵ Hihetetlen ereje volt az egésznek. Hogy milyen hatása lehetett ennek a megjelenésnek Németországban? Két nap volt hátra, a *Biennale* még meg sem nyílt, de már szinte teljesen állt a kiállítás. Épp a pavilonban voltunk, amikor egyszer csak odarohant hozzám egy nagytermetű férfi, akit rögtön felismertem, a kölni csokoládégyáros Peter Ludwig

2 <http://www.barbican.org.uk/>

3 *Magyarok: Britain salutes Hungary*. [Fesztivál, kiállítás és rendezvénysorozat], Barbican Center, London, 1989.

4 *Pozíciók-Positionen III. Franz Pichler és Fehér László*. Fészek Galéria, Budapest, 1989. május 30 – július 27.

5 Alexandra Reininghaus: „Wir haben eine kleine, elitäre Kunst scene.” *Art – Das Kunstmagazin*, 1990/5., 69–74.

volt az, és azt kiáltotta felém: „Fehér úr, kinek a tulajdonában vannak a szobrok?” Mondtam, hogy még az enyéme. Mire azt válaszolta: „Nem, már az enyéme, az ár nem számít, adja a kezét.”⁶ Amúgy szinte minden festményemet el tudtam volna adni, de nem akartam, csak olyan nagyobb helyekre, mint például az oslói Kortárs Múzeumnak (Museum for Samtidskunst).⁷ Ha a pozicionálást kérdezi, akkor így utólag azt mondom, hogy két évvel korábban kellett volna kint lennem, 1988-ban. De Néray Kati akkor még végig akarta vinni azt a vonalat, amit 1986-ban elkezdett, így jöttek szóba 1988-ban a Bukta Imréék.⁸ És utána akart előállni egy fiatallal, de szerintem ez jobban működött volna két évvel korábban. Akkor ugyan még nem volt rendszerváltás, de már érződött a változás szele, és a képeim erre már utaltak.

6 *Vasrajzok*, 1990, vaslemez installáció, 180 x 600 x 300 cm, Ludwig Forum für Internationale Kunst, Aachen.

7 *Víz, ház, ember*, 1989, olaj, vászon, 200 x 140 cm, Museum for Samtidskunst, Oslo.

8 *Imre Bukta, Sándor Pinczehelyi, Géza Samu. XLIII. La Biennale di Venezia 1988, Ungheria. Magyar Pavilon, Velence, 1986. június 26 – szeptember 25. I. d. Bódi Kinga: „Úszó tárlatok. Beszélgetések az egykor Velencei Biennálén részt vevő magyar képzőművészekkel, kurátorokkal, nemzeti biztosokkal. 4. rész – Kérdések Bukta Imre, illetve Pinczehelyi Sándor képzőművészekhez.” *Balkan*, 2013/6., 4-8., 8-13.*

Katiban azonban volt egy kicsi óvatosság, tartott attól, hogyha valami nagyon feltűnőt akar kivinni Velencébe, akkor azt az utolsó pillanatban nem engedélyezi majd a minisztérium. De ettől függetlenül Néray és Hegyi szépen felépítette ezt a „drei Generation”-vonalat.

✳ **BK:** *Mit jelentett közvetlenül a rendszerváltás után egy magyar művésznek részt venni a Velencei Biennálén? Milyen volt a Biennále akkori magyar és nemzetközi megítélése?*

✳ **FL:** 1990-ben éppen zajlott a rendszerváltás Magyarországon, úgyhogy részben emiatt nem érdekelt senkit sem az országban a *Velencei Biennále* és a magyar szereplés. Ez egyrészt jó volt, mert így senki nem szólt bele, hogy mit állítok ki, másrészt persze szomorú is volt ez az érdektelenség. A *Biennále* nemzetközi történetében az 1980-as évek vége és az 1990-es évek eleje szinte a legjobb időszakokat jelentették, így különösen nagy dolog volt ebben az időben ott lenni.

✳ **BK:** *Ki finanszírozta 1990-ben a kiállítás költségeit? Mekkora költségvetéssel dolgoztak?*

✳ **FL:** Elvileg a minisztérium finanszírozta a teljes kiállítást, de valójában szinte minden költséget én magam álltam: az összes anyagköltséget, sőt, még a megnyitón a fogadáshoz az ételt-italt is én vettem a saját pénzemből. Csak a szállítást és a katalógust fizette a minisztérium, pontosabban az meg a Műcsarnok büdzséjéből ment. Egyszer bementem ugyan SÜMEGI GYÖRGYHÖZ⁹ a Művelődésügyi Minisztériumba, ő volt akkor a Képzőművészeti Főosztály helyettes vezetője, és megkérdeztem tőle, nem járulnának-e hozzá

9 Sümegi György (1947) művészettörténész 1982 és 2000 között dolgozott a Művelődési Minisztérium (1990-1998: Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1998-2006: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) Képzőművészeti Osztályán, majd Főosztályán előadóként, főtanácsosként, illetve osztályvezetőként. 1992 és 2000 között Lövei Pállal a velencei Magyar Pavilon rekonstrukciójának kezdeményezője és a projekt vezetője volt.

Kiállítási enteriőr a Magyar Pavilon átriuma felől. Magyar Pavilon, Velence, 1990
© Fehér László archívuma

az anyagköltségeimhez, mert nagyon sokba kerültek a szobrok meg a vászon. A válasz eléggé sokkoló volt, mert azt mondta, hogy nincs a minisztériumnak erre semmi pénze, inkább örüljek annak, hogy egyáltalán szerepelhetek Velencében. Viszont kaptam néhány dollár napidíjat, amiből egy darab százdolláros hamis volt, úgyhogy majdnem elvittek a rendőrök Velencében, vissza is vittem a minisztériumnak, mondván, sózzák el másnak.

BK: *Kikkel dolgozott közvetlenül együtt a kiállítás megvalósítása, illetve kivitelezése alatt (minisztérium, intézmények, múzeumok, művészettörténészek, művészek stb.)?*

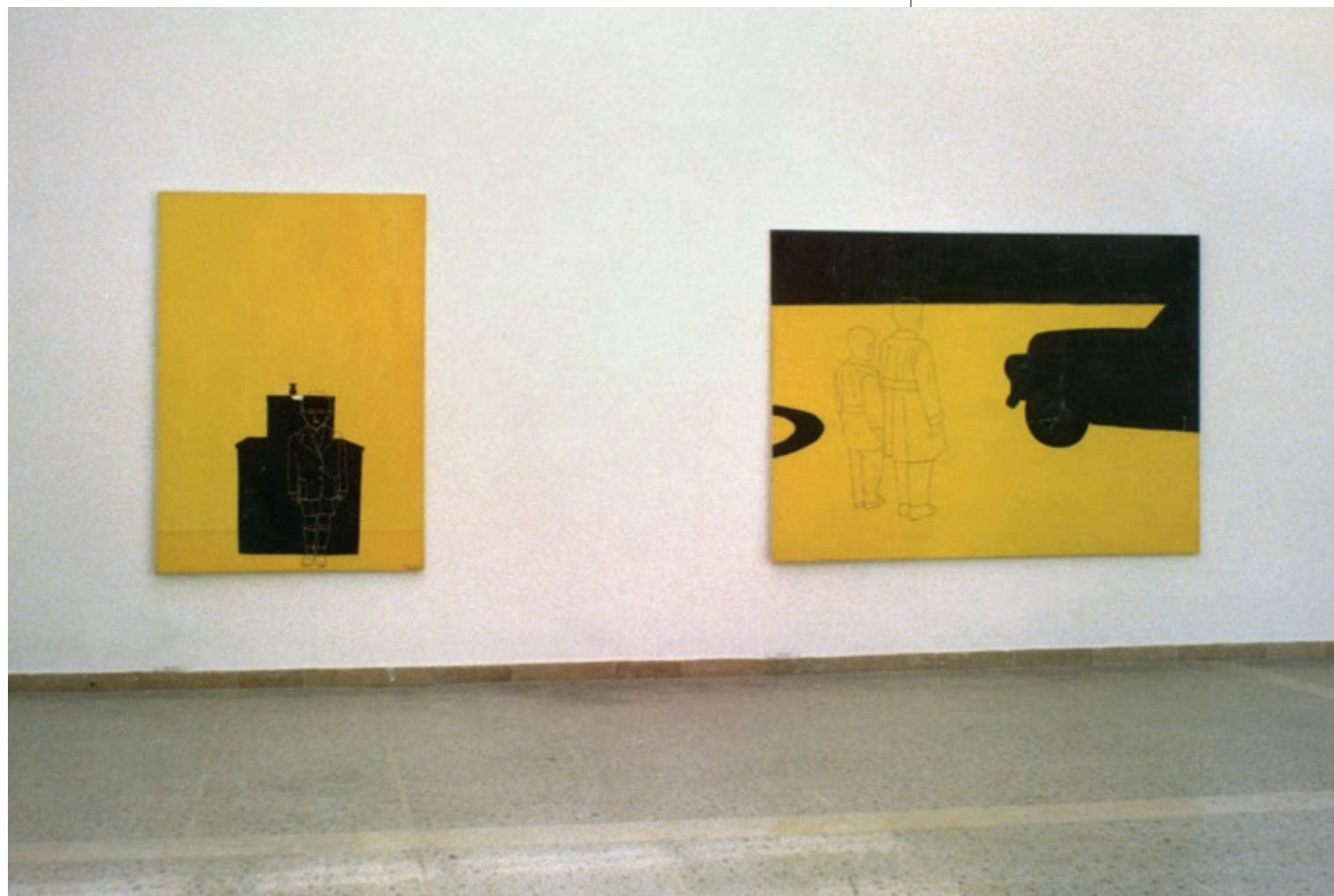
FL: Közvetlenül csak Néray Katival, illetve az installálást a Múcsarnok technikai munkatársai végezték, élükön KOZÁK CSABÁVAL.¹⁰ Kati szellemi társa az egész kiállítás kidolgozásában és megvalósításában Hegyi Lóránd volt. A katalógust pedig PINCZEHELYI SÁNDOR tervezte. De igazán a *Vasrajzok* elkészítésében kellett segítség nekem, mert ezeket hihetetlenül gyorsan kellett megcsinálni. Akinek ennek kapcsán nagyon hálás vagyok a segítségéért, az PÉNTEK IMRE költő.¹¹ Ő akkoriban Székesfehérváron élt, és a saját autójával vitt át Tácról Dunaújvárosba, hogy ott, a Vasműben el tudjuk készíteni a szobrokat. Dunaújvárosban pedig az egész akciót MÓDER REZSŐ¹² szervezte le, mert ő akkor egy ösztöndíjnak köszönhetően részt vett a *Nemzetközi Acélszobrász Alkotótelepen*, így jó helyi kapcsolatai voltak. A telepen a rajzaim alapján, a helyi

¹⁰ Kozák Csaba (1954) kiállításrendező, művészeti író a Múcsarnokban hazai és nemzetközi kiállítások szervezésével foglalkozott. 1991-ben a Samu Géza Művészeti Alapítvány egyik létrehozója volt.

¹¹ Péntek Imre (1942) költő, kritikus, publicista, az *Argus* című folyóirat alapítója (1990). Részt vett a *Pannon Tükör* című kulturális folyóirat megalapításában is, amelynek 2003 óta főszerkesztője. 1994-ben József Attila-, 2009-ben Bethlen Gábor-díjban részesült.

¹² Móder Rezső (1954) mobilszobrász, zeneszerző, performer. Számátalan kortárs művészeti rendezvény szervezője, többek között a dunaújvárosi *Fény – Hang – Szín – Tér* fesztivál és az *Instrumentum* mobilfesztivál művészeti vezetője volt.

Kiállítási enteriőr Fehér László *Ünnep előtt* (1989) és *Fekete autó* (1989) című képeivel. Magyar Pavilon, Velence, 1990 © Fehér László archívuma

munkások segítségével lézer- és lángvágó technikával acélból kivágtuk a figuráimat, majd talpakra helyeztük és felállítottuk őket. Mindenki meg volt döbbenve, hogy milyen jól néznek ki. Az egész munkafolyamatot megörökítettük fotókon. Tény, hogyha a Kati nem vesz rá, akkor soha nem készültek volna el a *Vasrajzok*, magamtól nem jutott volna az eszembe.

BK: *Dolgozott már korábban is együtt ezekkel az intézményekkel, művészettörténészekkel vagy művészekkel?*

FL: Igen, Kati már egy ideje figyelte, mit csinálok, rendezett már nekem kiállításokat korábban is. Hegyi Lóránd is járta velem és a munkáimmal a különböző múzeumokat, szervezte a kiállításokat itthon és külföldön. Bennük megvolt az az igény és tenniakarás, hogy jó néhány magyar művésznek – és ebben a körben benne voltam én is – fel akartak építeni egy „karriert”, és azokat el akarták helyezni a nemzetközi képzőművészeti kánonban. Ennek az „építkezésnek” az egyik fontos állomása volt a *Velencei Biennále*.

BK: *Mennyi idő telt el a kiállításon való részvételre való felkéréstől a megnyitőig? Milyen munkafázisai voltak ennek az időszaknak? Milyen volt az installálás Velencében?*

⊗ **FL:** Mindössze fél év alatt készült el az egész kiállítási anyag, a festmények és a plastikák. Ez nagyon kevés idő volt. Az installálást egyébként teljes mértékben Kati vezényelte, ő talált ki mindent, mi hová kerüljön. Én semmibe nem szóltam bele. Csak a megnyitó előtt pár nappal utaztam ki, de akkor már szinte teljesen készen volt a kiállítás.

⊗ **BK:** *Meséljen egy kicsit a megvalósult kiállításról, hogyan nézett ki, mi volt a rendezési elv?*

⊗ **FL:** Akkor még a Magyar Pavilon nem úgy nézett ki, mint ma: még a felújítás és az eredeti külalak helyreállítása előtti állapotban volt. Letisztult volt, nem volt rajta semmilyen díszítés, a terek is egyszerűek voltak, minden fehér volt. Ebben a „white cube” térben nagyon jól éltek a *Vasrajz*-figuráim, amelyeket Kati behelyezett a pavilon nyitott középső terébe, körben, a többi fedett teremben pedig a festményeim voltak. A szobrokat a megnyitó előtt egy héttig locsolták a Műcsarnokos kollégák, hogy az anyag ne legyen olyan steril, kezdjen el rozsdásodni.

⊗ **BK:** *Régebbi (már meglévő) munkákat vitt a Biennáléra, vagy új munkákat készített?*

⊗ **FL:** Csak új munkákat vittem, hiszen egy művész egy kiállításon mindig új dolgokat akar megmutatni, ez nem volt kérdés.

⊗ **BK:** *Mi volt a korábbi véleménye a Biennáléről, és változott-e azáltal, hogy részt vett a kiállításon? Ha igen, mennyiben?*

⊗ **FL:** A *Biennáléről* hivatalosan korábban nem sokat tudtunk, mert keveset lehetett erről olvasni a magyar sajtóban, kiutazni meg végképp nem lehetett. Persze szakmai körökben terjedtek a hírek, úgyhogy azért hallottuk, kik állítanak ki Velencében a nagy nemzetközi művészek közül. Nagy volt a kontraszt a Magyar Pavilonban bemutatott hivatalos művészet és a nyugati országok pavilonjai között. Mert milyen volt a Magyar Pavilon az 1960-as és 1970-es években? A legfőbb elv az volt akkoriban, hogy a kiállító művész megfelelő elvtárs legyen. Megbízható anyagok kellettek, amelyek igazából nem figurálisak, de azért nem is túl absztraktak; amelyeknek nincs igazán politikai tartalmuk, elmesélgetnek valamiket, de azzal nem bántanak senkit, mert csak a nagy semmiről szólnak, pontosabban a nagy valamiről, és megfoghatatlanok. Ilyen volt a helyzet a hivatalos művészetben, ami egyébként tükrözte az egész ország politikai helyzetét is: langyos víz volt. Pedig mi lett volna, ha az 1960-as években bedobják az Ipartervet, vagy annak egyes művészeit elindítják, mondjuk Csernust a szürnaturalista, Méhest a hiperrealista képeivel, vagy a korai Bak Imrét... ezek mind párhuzamban lettek volna az amerikaiakkal. Milyen érdekes lett volna például látni Velencében Bak Imre képeit, szinkronban a hard edge művészeivel. A baj az, hogy soha nem merjük felvállalni a friss, újító dolgokat a világ előtt, és amikor húsz vagy harminc év múlva valahogy mégis bekerül a nemzetközi köztudatba egy-egy magyar mű, akkor már csak kullogásnak, epigonizmusnak tűnhetnek, holott csak meg kell nézni a keletkezési évszámokat. A magyar művészet legnagyobb baja soha sem az volt, hogy nem jó, hanem az, hogy nem volt mögötte egy ország, egy nemzeti lobbizás. Inkább csak a széthúzás vagy a teljes érdektelenség. És ez a mai napig így van. Egyébként én először 1980-ban szerepeltem a *Biennálén*, amikor Csorba Géza volt a kurátor, aki egy hatalmas csoportos kiállítást rendezett a Magyar Pavilonban.

Kiállítási enteriőr Fehér László *Szökőkút* (1989), *Kút figurával* (1989) és *Fal előtt* (1989) című képeivel. Magyar Pavilon, Velence, 1990 © Fehér László archívuma

Csoportkép Fehér László kiállításának megnyitóján. Magyar Pavilon, Velence, 1990
Balról jobbra: Peter Ludwig, Irene Ludwig, Fehér László, Néray Katalin (háttal)
© Fehér László archívuma

A sok „nagy öreg művész” mellé beválogatott néhányunkat, fiatalokat is a Stúdióból.¹³ Így elég vegyes lett a kiállítás. Tőlem egy képet választott (*Földalatti II.*, 1976), amit a Stúdió Galériában éppen akkor megrendezett önálló kiállításom faláról¹⁴ akasztottak le. Ezt, nagy meglepetésemre, a *Biennale* után megvásárolta a magyar állam.¹⁵ A rendszerváltás után azonban a kép, amely ma körülbelül 20 millió forintot érhet, eltűnt.¹⁶ Valaki hazavihette, holott a magyar állam tulajdonában kellene lennie. Úgyhogy ez az 1980-as szereplés teljesen más volt, mint aztán 1990-ben az egyéni tárlatom. Az igazán jó élményeim 1990-ből származnak, természetesen.

✚ **BK:** *Mennyiben definiálta úgy magát 1990-ben, hogy a kiállítással a kortárs magyar művészetet reprezentálja Velencében?*

13 1980 – Nemzeti biztos: Csorba Géza; művészek: Bálint Endre, Barabás Márton, Barcsay Jenő, Bukta Imre, Deim Pál, Dienes Gábor, Fajó János, Fehér László, Feledy Gyula, Fóth Ernő, Hencze Tamás, Kárpáti Tamás, Kéri Ádám, Keserű Ilona, Klimó Károly, Kocsis Imre, Kokas Ignác, Kondor Béla, Korniss Dezső, Kő Pál, Martyn Ferenc, Nagy Gábor, Paizs László, Schaár Erzsébet, Segesdi György, Somogyi József, Szabados Árpád, Tóth Menyhért, Varga Imre, Vigh Tamás, Vilt Tibor, Záborszky Gábor, Zrinyifalvi Gábor. ld. Bódi Kinga: „Úszó tárlatok. Beszélgetések az egykor Velencei Biennálén részt vevő magyar képzőművészekkel, kurátorokkal, nemzeti biztosokkal. 1. rész – Kérdések Csorba Géza művészettörténetéhez.” *Balkon*, 2013/4., 4–9.

14 *Fehér László festőművész kiállítása*. Stúdió Galéria, Budapest, 1980. április 30 – május 18.

15 1980. november 12-én vásárolta meg a magyar állam a képet. (Az erre vonatkozó dokumentum másolata Fehér László archívumában található.)

16 Az utolsó információk a képről: az Újpesti Művelődési Központ kikérte a festményt a minisztériumból, amely át is adta a képet az intézménynek, ahol 1986. április 14-én került letétbe, és ahonnan 1990. május 23-án „írták le” a művet. (Az erre vonatkozó dokumentum másolata Fehér László archívumában található.)

✚ **FL:** Tudom, sokan kritizálják a nemzeti pavilon rendszerű struktúráját a *Velencei Biennálénak*, de szerintem azért ez nem egy becsontosodott rendszer. Ha megnézzük, minden évben vannak kifejezetten izgalmas kiállítások a pavilonokban, sőt, néha egy-egy pavilon jobb, mint a főkuratori-tematikus kiállítás. Ha demokratikus szisztémával szerveződnek meg a kiállítások a pavilonokban, akkor egy jó kurátor által be lehet mutatni egy olyan helyzetet, ami tükrözi az adott ország művészeti produktumainak főbb, vagy legalábbis éppen aktuális irányvonalait. Nagyon sok múlik a kurátor szellemi színvonalán, meg azon, hogy milyen erővel tud jelen lenni a nemzetközi versenyben.

Ha a Magyar Pavilont nézzük, akkor Néray Kati 1986-ban egy olyan nyitást hajtott végre, amire korábban nem volt példa. Emiatt 1986-88-ban, majd 1990-ben – komolyan mondom – úgy éreztem, hogy jó a *Biennálén* magyarnak lenni. Ehhez kellett a nemzeti pavilon, és az az irány, amit 1986-ban Kati kijelölt: ez az akkori kortárs magyar képzőművészet egyik fontos vonulata jelentette, amibe be tudta illeszteni az én tárlatomat is. Korábban az emberek elkerülték a Magyar Pavilont, de az 1980-as évek második felében már mindig tömeg volt a kiállításokon.

✚ **BK:** *Milyen volt a korabeli magyar és nemzetközi viszonyok kiállításának?*

✚ **FL:** A nemzetközi érdeklődés óriási, a fogadtatás és a visszhang pedig nagyon pozitív volt. A megnyitó után két héttel már az összes katalógus elfogyott a pavilonban, s ez így is maradt a kiállítás további három hónapjára, mivel nem volt pénz az utánnyomásra. Nagyon sok – japán, holland, amerikai, izlandi stb. – újság reprodukálta a *Vasrajzokat*, én pedig rengeteg interjút adtam.¹⁷ Az újságírók nyolcvan százaléka pedig azt kérdezte, mi lesz, ha most ez a kis ország kapja meg a nagydíjat, hogy élném meg ezt a sikert? Ők is érezték, hogy itt most van valami a Magyar Pavilon levegőjében. Ekkor igazolódtott vissza Hegyinek az a koncepciója, hogy csak egy művészt kell kiküldeni. Egy pechem volt, mégpedig az, hogy akkor volt a glasznoszty: a világ Gorbacsovra és a Szovjetunióra, Velencében pedig az Orosz Pavilonra figyelt. Az azévi honourable mention-t¹⁸ – az afrikai országok, Nigéria és Zimbabwe mellett – az oroszok kapták meg, természetesen. Ezekkel a díjakkal soha nem az adott egyéni teljesítményt jutalmazták: mindig is a lobbizásról, a politikáról szóltak. Értünk pedig nem lobbizott senki. Ha én ugyanezekkel a munkákkal például az Amerikai

17 Néhány példa ezek közül: Ernest Beck: Hungary: „Goulash Democracy.” *Art News*, 1990/május, 168–170; David Joselit: „Venice Biennial: 3 Reports (from László Fehér).” *Art in America*, 1990/október, 162.

18 A *Velencei Biennálé* az 1980-as évek vége óta – a fődíjak mellett – minden évben külön elismerésben részesít nemzeti pavilonokat, illetve művészeket.

pavilonban állítottam volna ki, biztos, hogy nagyobb esélyem lett volna a fődíjra. Magyarországon közben meg csak a fanyalgás és az irigykedés szavait lehetett hallani, nem akartak tudomást venni a velencei sikeréről, ami egyben a magyar pavilon sikere is volt. A zárásig a magyar sajtóban csak annyi jelent meg, hogy „A Velencei Biennálén Fehér László képviseli Magyarországot”. Amikor már Magyarországra is eljutott a híre a kiállítás sikerének, kellemetlen lett volna teljesen ignorálni engem, úgyhogy akkor a Magyar Televízió, Fitz Péter szerkesztésében készített egy portréfilmet rólam, ami – meg kell, hogy őszintén mondjam – életem egyik legszebb filmje lett.¹⁹ A film még 1990 vége előtt elkészült, azonban csak két év múlva vetítették le először a televízióban.

✚ **BK:** Milyen hatása volt (ha volt) a Biennálén való részvételnek a későbbi művészete szempontjából? Kapott-e ennek hatására meghívást külföldi kiállításokra, kialakultak-e nemzetközi kapcsolatok stb.?

19 *Kőbeka. Fehér László festőművész.* Portréfilm, Magyar Televízió, 1 óra 29 perc, 1992. január 4. Riporter: Fitz Péter, kamera: Bánhegyi István, rendezte: Soós Árpád.

✚ **FL:** A *Biennále* bezárása után az egész anyagot, úgy egyben, meghívta magához egy kiállításra a New York-i Stuart Levy Gallery, de végül nem adtam oda. Nagy szerencsére, mert veszélyes volt a tulaj; egyrészt hihetetlen ügyes volt, mert mindent el tudott adni, viszont nagyon nehezen fizetett a művészeknek. De aztán egy évvel később egy csoportos tárlaton szerepelt nála néhány képem, többek között Robert Rauschenberg, David Hockney és Francesco Clemente munkáival együtt.²⁰ A *Biennále* után rengeteg galériába és múzeumba – Svájcba, Amerikába, Franciaországba, Olaszországba, Németországba, Finnországba – kaptam kiállítási meghívást. Nem is tudtam annyi kiállítást elvállalni egyszerre. Az az izoláltság, amiben korábban éltünk Magyarországon, a biennálés szereplésemnek köszönhetően egyik pillanatról a másikra szertefoszlott. Ez nagyon felszabadító érzés volt. Igaz, már 1988-tól, amikor megkaptuk a világútlevelet, és elkezdtek hívni minket, magyar művészeket külföldi kiállításokra, de az igazi áttörést és nemzetközi hírnevet egyértelműen a *Biennále* hozta meg számomra. A hatása gyakorlatilag a mai napig tart: azóta is hívnak a velencei szereplésemre hivatkozva kiállításokra. Ráadásul milyen jó, hogy akkor nem adtam el azonnal mindent, csak a nagyobb intézményeknek. Mert azóta is sok múzeum vagy magángyűjtő keresi a sárga-fekete képeimet, a *Biennále* miatt azokat ismerik a legjobban. Tavaly például az olomouci Modern Múzeum (Muzeum umění Olomouc)²¹ vett meg közülük kettőt.²² Egyébként 1990 óta a biennálés anyagom egyben még sehol nem volt bemutatva.

20 *Pools.* Stuart Levy Gallery, New York, 1991. június 12 – július 31.

21 <http://www.olmuart.cz/>

22 *Szökőkút*, 1989, olaj, vászon, 180 × 250 cm; *Lépcsők*, 1989, olaj, vászon, 180 × 250 cm.

Csoportkép Fehér László kiállításának megnyitóján. Magyar Pavilon, Velence, 1990
Balról jobbra: Néray Katalin, Hegyi Lóránd, Fehér László © Fehér László archívuma

Itt még azért azt is el kell mondanom, hogy nem csak én profitáltam a *Venecei Biennáléből*, hanem az egész kortárs magyar képzőművészet.²³ A kiállításom kapcsán például a torontói Városi Galéria (Art Gallery of Ontario)²⁴ igazgatója azt mondta, hogy ha ilyen jó a kortárs magyar művészet, mint amit Fehér László mutat be a Magyar Pavilonban, akkor magyar kiállítást fognak rendezni Torontóban. És valóban, 1991-ben *Free Worlds – Metaphors and Realities in Contemporary Hungarian Art* címmel meg is nyílt ez a nagyszabású magyar válogatás Kanadában.²⁵

✳ **BK:** *Ma visszatekintve milyen emlékei vannak a Biennálén való részvételéről?*

23 Néhány példa ezek közül: *Ungarische Avantgarde in der Malerei der 80er Jahre*. Rathaus, Fellbach, 1990; *Positionen. Ungarische Kunst der 90er Jahre*. Künstlerwerkstatt, München, 1991; *Hungarian Modern Art*. Seoul Arts Center and Museum, Szöul, 1991; *Hungarica – Arte Ungherese degli anni '80 e sue Origini*. Museo d'Arte Moderna, Bolzano; Palazzo Braschi, Róma, 1992–1993; *Ungarn, Zeit, Kunst*. Konrad Adanauer Stiftung, Galerie der Bayerischen Landesbank, München, 1992.

24 <http://www.ago.net/>

25 *Free Worlds – Metaphors and Realities in Contemporary Hungarian Art*. Art Gallery of Ontario, Toronto, 1991. október 15 – 1992. január 5.; Art Gallery of Windsor (Ontario), 1992. március 7 – április 19.; Oklahoma City Art Museum, 1992. július 16 – szeptember 13.; Musée d'art contemporain de Montréal, 1992. október 29 – 1993. január 3.; Art Gallery of Nova Scotia, Halifax, 1993. január 30 – március 28.

✳ **FL:** Nemzetközileg nézve kizárólag pozitív emlékeim vannak, és biztosan állíthatom, hogy teljes mértékben meghatározta a jövőmet ez a szereplés. Ha a magyar oldalát nézem, a minisztériumot, a magyar sajtót, az utólagos hazai reakciókat, akkor egy kicsit szomorú vagyok. Hiányzott az ország mögülem. Míg a többi pavilonnál, a németeknél, az osztrákoknál, az angoloknál, mindenhol az ellenkezőjét láttam, addig mögöttem „csak” Néray Kati és Hegyi Lóránd állt. A nemzeti érdek mentén kifelé működtetett lobbis támogatása máig hiányzik Magyarországon.

✳ **BK:** *Követi-e minden két évben a Biennálét? Mennyit változott 1990 óta?*

✳ **FL:** Igen, azóta minden két évben elmegyek megnézni. Szervezettség tekintetében rengeteg fejlődött, struktúráját tekintve azonban gyakorlatilag száz éve csak annyit, hogy évről-évre egyre több nemzet akar részt venni rajta. Ez is mutatja, hogy amíg nemzetek lesznek, addig van létjogosultsága a *Venecei Biennálénak* és a nemzeti pavilonoknak. Sőt, lehet, hogy ez a sokszínűség, a regionalitás adja meg az izgalmát és az egyediségét az egész történetnek. Azaz, hogy a nemzetközi művészetben, a nagy globalizmuson belül milyen sajátos ízek, helyzetek jelennek meg egy-egy nemzet által. A regionalitás, véleményem szerint nem egy visszalépés, hanem épphogy a továbblépés lehetősége, aminek persze egy hosszabb távú kifutása van. Ez a jéghegy-effektus: nem a csúcsa az érdekes, hanem az, ami a felszín alatt rejtőzik, azt kell a felszínre hozni és megmutatni. Az a fajta művészettörténet, ami csak a jelenre koncentrál és megtagadja múltját, szerintem nem működik.

✳ **BK:** *Részt venne-e megint a Biennálén?*

✳ **FL:** Igen, persze, bár talán ezúttal inkább a Központi Pavilonban állítanék ki szívesen. Most úgy érzem, hogy a központi szereplés nyitna meg újabb kapukat, mint ahogy 1990-ben a Magyar Pavilonban bemutatott tárlatom nyitott meg rengeteg kaput.

Készült: Tác, 2012. július 9.

Kiállítási enteriőr. Magyar Pavilon, Venece, 1990
© Fehér László archívuma

